

Stratejik İstihbarat Kapsamında Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Batı Balkanlar'daki Faaliyetleri

Activities of Saudi Arabia and Iran in the Western Balkans within the Scope of Strategic Intelligence

Yusuf DİNÇEL

Öz

Devletler, istihbarî bir faaliyete girişmeden önce, kendilerine yol göstermesi açısından stratejik istihbarat kavramının ortaya koymuş olduğu enstrümanlardan faydalanırlar. Stratejik istihbarat, istihbarat kavramını dar bir perspektiften ele almaktan ziyade, geniş bir çerçevede değerlendirmeye çalışır. Stratejik istihbarat, planlı bir faaliyetin sonucu olup, derinlemesine analiz yapıldıktan sonra ortaya konur. Uzun dönemleri kapsayan planlamalar, stratejik istihbaratın başat özelliklerinden biridir. Bu çalışmada, Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Batı Balkanlar'daki faaliyetleri, stratejik istihbaratın uzun vadeli yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu iki ülke, Batı Balkanlar'a nüfuz edebilmenin öncelikli koşulunu din faktörü olarak belirlemiştir. Hem Suudi Arabistan hem de İran, bölge ülkelerinde politik faaliyetlerini yürütmek için ideolojik motif unsurunu ağırlıklı olarak kullanmaktadır. Suudi Arabistan, Selefilîği benimseyerek İran ise Şiilik üzerinden bölgede faal olmaya çalışmaktadır. Bölgede kurdukları vakıflar ve dernekler aracılığıyla Batı Balkanlar'daki Müslüman topluluk üzerinde ağırlıklarını artırmak istemektedirler. Suudi Arabistan ve İran, yumuşak güç unsurlarından istifade ederek, halk nezdinde dikkat çekmeyi, istihbarî bir yöntem olarak benimsemektedirler. İran, bölgeye gönderdiği din adamları sayesinde Şii ideolojiyi yaymak istemektedir. Bu çalışmada, özellikle İran'ın yumuşak güç ve sert güç unsurlarını (istihbarat faaliyetleri kapsamında) kullanmasıyla, bölgede politik bir ağırlık tesis etmeyi amaç edindiği ortaya konmuştur. Suudi Arabistan'ın ve İran'ın bölge üzerindeki güç mücadelesi, farklı yönleriyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik İstihbarat, Yumuşak Güç, Suudi Arabistan, İran

Abstract

States, before embarking on an intelligence activity, benefit from the instruments introduced by the concept of strategic intelligence in order to guide them. Strategic intelligence tries to evaluate the concept of intelligence in a broad framework rather than from a narrow perspective. Strategic intelligence is the result of a planned activity and is produced after in-depth analysis. Long-term planning is one of the dominant features of strategic intelligence. In this study, the activities of Saudi Arabia and Iran in the Western Balkans are evaluated within the framework of the long-term approach of strategic intelligence. These two countries have determined the religious factor as the primary condition for penetrating the Western Balkans. Both Saudi Arabia and Iran mainly use the ideological motive element in order to

1 Polis Akademisi Başkanlığı, Ankara, Türkiye E-posta: yusuf.dincel@pa.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2615-6025

carry out their political activities in the countries of the region. Saudi Arabia adopts Salafism and Iran tries to be active in the region through Shiism. Through the foundations and associations they have established in the region, they want to increase their influence on the Muslim community in the Western Balkans. Saudi Arabia and Iran, by making use of their soft power elements, adopt to draw attention to the public as an intelligence method. Iran wants to spread the Shiite ideology thanks to the clergy it sent to the region. In this study, it has been revealed that Iran aims to establish a political weight in the region, especially by using soft power and hard power elements (within the scope of intelligence activities). The power struggle between Saudi Arabia and Iran over the region is discussed from different aspects.

Keywords: Strategic Intelligence, Soft Power, Saudi Arabia, Iran

1. Giriş

Bu çalışmada, Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Batı Balkanlar'daki faaliyetleri, stratejik istihbaratın benimsediği unsurlar ışığında incelenmektedir. Bu kapsamda, öncelikle kavramsal alt yapının ortaya konulabilmesi için istihbarat ve stratejik istihbarat kavramları hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

İstihbarat kavramı, sadece bilgiyi elde etme süreci ile eşit değerde görülemez. İstihbaratın en önemli bileşenlerinden biri, analiz ve değerlendirme safhasıdır. Stratejik istihbaratı, taktik ve operasyonel istihbarattan ayıran en önemli özellik, analiz safhasındaki kapsamlı değerlendirmelerdir. Devletler, bu değerlendirmeler ışığında, sahada aktif bir şekilde faaliyette bulunurlar. İran ve Suudi Arabistan devletlerinin, stratejik istihbaratın kaidelerini uygulayıp uygulamadıkları makalenin genelinde işlenen önemli bir husustur.

Suudi Arabistan ve İran birbirlerine rakip iki devlettir. Bundan dolayı, bu iki devletin farklı bir coğrafyada hareket alanlarını nasıl inşa ettikleri, bu çalışma ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mekânsal olarak Batı Balkan devletlerinin sınırları kıstas alınmıştır. İran'ın ve Suudi Arabistan'ın faaliyetleri ele alınırken, özellikle Bosna Savaşı sırasındaki gelişmeler ve sonraki dönemde yaşananlar üzerinde durulmuştur.

Stratejik istihbarat kavramı, literatürde daha çok teorik çerçevede ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise örnek olaylar üzerinden gidilerek, stratejik istihbaratın ana unsurları açıklanmaya çalışılmıştır. Suudi Arabistan, yumuşak güç unsurlarına daha çok ağırlık vermiştir. İran, sert güç unsurlarını kullanmayı ihmal etmemektedir. İran'ın Balkanlar'daki temel amacı, Batı ve Orta Avrupa'da etki alanını genişletebilmektir. Suudi Arabistan ise ideolojik kaygılara sahip olsa bile, ekonomik olarak fayda temin etmeye daha çok odaklanmaktadır.

Stratejik istihbarat kavramının içerisinde barındırdığı parametreler geniş bir ölçüğe sahiptir. Suudi Arabistan, Balkanlar'da kurmuş olduğu vakıflar ve önemli Suudi şirketleri aracılığıyla ekonomik istihbarat kapsamında, aktif bir şekilde hareket etmeye çalışmaktadır. İran, Balkanlar'da aktif bir dış politika izlemeye gayret etmektedir. İran, kurmuş olduğu vakıf ve dernekler haricinde, istihbarat teşkilatı aracılığıyla da Balkanlar'da etkili bir güç olmayı amaçlamaktadır. İran, Şii ideolojiyi benimsemiş olmasına rağmen, Sünni çoğunluğa sahip Müslüman toplulukları arasında

faaliyetlerine devam etmektedir. Tahran yönetimi, Balkanlar'da bölgesel güç olma yolunda ilerlemektedir (Progonati, 2017, s.215). İran, stratejik istihbaratın tatbik edilmesi noktasında daha kesin adımlar atarken, Suudi Arabistan, bekle ve gör yöntemini uygulamayı tercih etmektedir. Her iki ülke de Balkanlar'da karşı karşıya gelmekten kaçınmamaktadır.

2. İstihbarat Nedir?

Stratejik istihbarat kavramının net bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle istihbarat kavramının mahiyetini açıklamak gerekmektedir. İstihbarat kelimesi etimolojik olarak ele alınacak olunursa, Arapçada “haber” ve “bilgi alma” kelimelerinin çoğuluna tekabül etmektedir. İngilizcede ise, “intelligence” yani “akıl, zekâ, istihbarat ve bilgi” kavramlarının tanımlanması için kullanılır. İngilizcede “intelligence” kavramı ile bilginin toplanmasından ziyade, bilginin değerlendirilmesi ve analiz edilmesi anlamlarına vurgu yapılmaktadır (Özdağ, 2014, s.19). Bundan dolayı, istihbarat kavramı ile sadece bilginin elde edilmesi kastedilmemektedir. Elde edilen bilgilerin, devletlerin ihtiyaçları göz önünde tutularak kullanılması büyük önem arz etmektedir. Böylece bilginin değerlendirme ve analiz edilme süreci gündeme gelmektedir (Kavsıracı, 2020, s.705). Genel manada istihbarat, bir devletin yabancı ülkelerin faaliyetlerine ilişkin bilgi sahibi olmasıdır. Devlet adamlarının ve üst düzey askeri yetkililerin, hedef ülkelere karşı operatif faaliyetlere girişebilmeleri için yeterli istihbarî bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Toplanan büyük sayıdaki verileri değerlendirmek, sadece istihbarat kurumunun görevi değildir. İstihbarat teşkilatı, bu görevi hem kamu sektörü ile hem özel sektör ile paylaşır (Kent, 1965, s.9).

Bir başka istihbarat tanımlamasına göre istihbarat, bilgi edinimi sürecidir ve döngüsel bir çarkın ürünüdür. Karar verici konumunda bulunanlar için bilginin toplanması, planlanması ve analiz edilmesi süreçlerine verilen genel isimdir. Tüm bu işlemlerin sonunda ortaya çıkan bilgiler, istihbarî bilgi olarak kabul edilir. İstihbarat çarkı ise, ham bilginin elde edilmesi ve bu bilginin istihbarata dönüştürülerek, ilgililere (istihbarat talep edenlere) sunulması sürecine işaret etmektedir. İstihbarat çarkı beş aşamalıdır; planlama ve yönlendirme, bilgi toplama, toplanan bilgilerin analiz edilmesi, kıymetlendirme, bilginin karar alıcılara dağıtılması. İstihbarat çarkı, istihbarat teşkilatlarının günlük faaliyetlerini yönlendirir. Analistler, toplanan bilgilerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesinden sorumludurlar. Böylece, değerlendirmeler ilgililere ulaştırılır. Geri bildirim kısmında ise istihbaratı talep edenlerin, ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığı ele alınır. Böylece daha fazla bilgi toplama veya analiz yapma hususları belirlenmektedir (Goldman, 2006, s.78-81). İstihbarat teşkilatları aynı zamanda, politikacıların ne isteyeceği noktasında ve yürütülen bir faaliyette bir sonraki aşamanın ne olacağını tahmin edilmesinde önemli rol oynarlar (Treverton, 2004).

Devletler, varlıklarını idame ettirebilmek ve sınırlarının güvenliğini sağlayabilmek için hassas istihbarî faaliyetler yürütmek zorundadırlar. İstihbarat faaliyeti, sadece ülke dışında yapılmamakta olup, ülke içinde de icra edilmektedir. Özetle istihbarat, devletlerin belirlemiş oldukları amaç ve ulusal stratejiler etrafında, açık veya gizli yolla elde edilen bilgi ve belgelerin değerlendirilmesi ve akabinde ilgili kurum ve kişilere ulaştırılması sürecidir (Çıtak, 2015, s.754).

Siyasi karar alıcılar için istihbarî bilginin ne derece önemli olduğu görülmektedir. İstihbarî bilginin oluşum süreci ise oldukça çetrefilli olup, farklı birçok değişkenin bir arada değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ham bilgi ile istihbarî bilgi arasındaki farkın önemi, devlet yöneticilerinin özellikle dış politika alanında aldığı kararlar noktasında ön plana çıkmaktadır. Değerlendirme ve analiz yeteneğinden yoksun bir bilginin, istihbarî bilgi olarak kabul edilmesi düşünülemez. İstihbarat teşkilatlarının analist kadrolarında görev yapan personelin, karar alıcılara doğru ve zamanında analiz raporları sunması bir o kadar önemlidir. İstihbarat, sadece savaş alanına ait değildir. İstihbaratta ön plana çıkan veri toplama ve verinin analizi işlemlerinin yanı sıra aktif paramiliter operasyonlar da istihbarat teşkilatları tarafından icra edilir. İstihbarat özünde, ulusal güvenliğe ilişkindir. İstihbarat teşkilatları, ulusal güvenliği tehdit eden unsurların tespit edilmesi ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik yoğun çaba sarf ederler (Miller ve ark., 2022, s.8). İstihbarat teşkilatlarının varlık nedeni, siyasi karar alıcıların dış politika konularında doğru karar alabilmeleri için elde edilen gizli veya kamuya açık bilgilerin derlenmesi ve politikacının aydınlatılmasıdır. İstihbarat teşkilatı çalışanları, bilgi ve değerlendirmelerin üreticisi konumundadırlar. Karar alıcı mekanizmasında bulunanlar ise istihbaratı talep eden konumdadırlar (Johnson, 2003, s.649).

Karar alıcıların istihbarî bilgiyi dikkate almadıkları durumların olduğu bilinmektedir. Bazen kendi çevrelerinin yorum ve değerlendirmeleri çerçevesinde karar alabilmektedirler. Son dönemlerde, teknolojik gelişmelerin artmasına paralel olarak liderler, kendi stratejik çevrelerine daha fazla nüfuz edebilme imkanına kavuşmuşlardır. Liderlerin kendi aralarındaki doğrudan toplantılarının sayısı da artış eğilimi göstermektedir. Güvenlik konularında çalışan sivil düşünce kuruluşlarının artan sayısı da bu duruma etki etmektedir. Düşünce kuruluşları, politikacıların fikirlerini ve kararlarını etkileyebilmektedirler (Shapira, 2020, s.5).

3. Stratejik İstihbarat

Strateji kavramıyla anlatılmak istenen, gelecekte gerçekleşmesi beklenen faaliyetlerdir. Yapılan bir eylemin stratejik olabilmesi için kapsamlı ve kararlı bir şekilde icra edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, faaliyetlerin belli bir düzen ve koordinasyon çerçevesinde oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Ortaya konulan stratejik bir hedefin başarılı olabilmesi için öncelikle doğru bir bilgiye ulaşılmış olması gerekmektedir. Mevcut durum, detaylı bir şekilde analiz edilmelidir. Belirlenen stratejinin uygulanabilir olup olmadığı net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Belirlenen hedef ile var olan imkanlar arasında bir denge kurulmalıdır. Hedefler ile eldeki imkanlar arasındaki dengesizlik, gerçekçi olmayan bir yol izlenmesine sebep olur. Böylece istenilen neticelere varılamaz (Beşe ve Seren, 2011, s.126-127). Stratejik istihbarat, kapsamlı ve sürdürülebilir olması bakımından önem arz etmektedir. Stratejik istihbaratta, ham bilgiden ziyade uzun vadeli ve üzerine düşünülmüş istihbarî bilginin önemi ortaya çıkmaktadır. Karar alıcılara, stratejik istihbarat bakış açısıyla sunulan bilgiler sayesinde, doğru karar almak mümkündür.

Stratejik istihbarat, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilebilir. Karar alıcının ulusal güvenliği ilgilendiren bir karar alması noktasında ve askeri planların detaylı bir şekilde oluşturulabilmesi

için bu istihbarat türü büyük öneme sahiptir. Stratejik istihbarat, kendi içerisinde biyografik veriler, ekonomik, sosyolojik, coğrafi, siyasi, ulaşım, telekomünikasyon, bilimsel ve teknik istihbarat gibi birçok farklı unsuru barındırmaktadır (Goldman, 2006, s.127). Stratejik istihbarat, çeşitli bileşenlerle farklı alanlara nüfuz edebilme imkanına sahiptir. Böylece istihbarat faaliyeti, belli bir alana sıkışıp kalmaz ve elde edilen hasılanın kalitesi, bir o kadar fazla olur. İstihbarat teşkilatları, istihbaratın bu çeşitli alanlarında aktif olmayı ve bu alanlardan elde edilen bilgi sayesinde geniş perspektifli neticeler elde etmeyi amaçlarlar.

Stratejik istihbaratın, taktik ve operasyonel istihbarattan farkı vardır. Stratejik istihbarat kavramı içerisinde taktik ve operasyonel istihbarat unsurlarından istifade edilse bile taktik ve operasyonel istihbaratın hedef ve amacı doğrudan stratejik istihbaratın oluşmasına neden olmaz. Stratejik istihbarat, kapsam ve ölçek olarak daha genişken, taktik istihbarat olay ekseninde ilerler. Bu sebepten dolayı taktik istihbarat kısa vadeli. Stratejik istihbarat ise olaylara, uzun vadeli bir perspektiften yaklaşır. Taktik istihbaratta, konuya hakimiyet daha fazla iken, stratejik istihbaratta konuyla ilgili olasılıkların sayısı fazla olduğundan adeta çok bilinmeyenli bir denklem nasıl ele alınıyorsa, durum o şekilde değerlendirilir. Bu noktada konuyla ilgilenen analizci kadrosunun önemi büyüktür. Stratejik istihbaratta, planlama önemli bir aşama olarak karşımıza çıkar. Elde edilen tüm veriler bir araya getirilir ve bu veriler ışığında bir planlama yapılır. Taktik istihbaratta ise bu şekilde bir planlama yapılmaya gerek duyulmayabilir. Taktik istihbarat bu yönüyle, operasyonel istihbaratın bir parçası olarak görülmektedir. Taktik istihbaratta, kişi ve olay ön plana çıkarken, stratejik istihbaratta kişi ve olayların ötesine geçilir ve daha geniş bir perspektif sunulmaya çalışılır. Ortaya konulan stratejik istihbarat, öncelikle karar alıcı konumundakilerle paylaşılmaktadır. Operasyonel ve taktik istihbaratın alıcıları ise daha alt seviyedeki bürokratlardır (Özdağ, 2002, s.115-116). Stratejik istihbarat için en büyük meydan okumalardan biri, karar alıcı konumunda bulunan kişinin, profesyonel analiz ve değerlendirmeleri görmezden gelmesi ve kendi dünya görüşü ve ideolojisi çerçevesinde durumu değerlendirmesidir. Böylece, karar alıcı objektif bir değerlendirmeden yoksun kalır ve alınan kararların olumsuz neticelere sebebiyet vermesi kaçınılmaz olur. Operasyonel ve taktik istihbarat ise stratejik istihbaratın karşılaştığı bu zorluklarla genelde yüzleşmemektedir. Operasyonel ve taktik istihbarat, doğası gereği karar alıcıyı etkilemek veya onun fikrini değiştirmekten ziyade, belirlenen politikanın uygulanması noktasında devreye girmektedir (Shapira, 2020, s.9).

Bir devlet, yakın bir tehdit ile karşı karşıya kaldığında, stratejik istihbarat çerçevesinde hazırlanan planlara dayanan yol haritası mevcutsa, olaylar karşısında daha hızlı ve doğru neticeler alabilecek kararlar alır. Devletlerin orduları çoğunlukla taktik ve operasyonel istihbaratın unsurları doğrultusunda hareket etmektedirler. Komutanlar için elde edilen taktik istihbarat unsurları, ülkenin Başkanı veya Cumhurbaşkanı için yani karar alıcı konumundaki kişinin çıkarları ile uyum sağlamak zorunda değildir. Örneğin; mücadele içerisinde bulunan bir terörist grubunun bulunduğu nokta, sahip olduğu silah sayısı gibi taktik istihbaratı ilgilendiren teknik nitelikteki askeri bilgilerin, ülkenin lideriyle paylaşılmasına gerek yoktur. Ancak bazı durumlarda, taktik istihbarat bilgisinin önemi o kadar büyük olabilir ki, stratejik istihbaratı etkiler ve yönlendirir. Bruce Berkowitz ve Allan Goodman, üst düzey yöneticilerin ihtiyaç duydukları büyük resmi

ve uzun vadeli tahminleri ortaya koyabildiği için stratejik istihbaratı önemli bir dış politika enstrümanı olarak kabul ederler (Berkowitz ve Goodman, 1989; akt. Russell, 2007, s.5).

Stratejik istihbarat bilgisi elde edilirken casusların yanı sıra diplomatlar, askeri ataşeler, uydu görüntüleri ve elektronik sistemler aracılığıyla ulaşılan veriler, gazete, internet ve radyo gibi bilgi kaynaklarından istifade edilir. Başarılı bir stratejik istihbarat, ulusal gücün diğer araçlarının gücünü ve etkisini artırabileceği gibi, zayıf bir stratejik istihbarat aynı şekilde devlet yönetimi araçlarının etkisini azaltır (Russell, 2007, s.6). Soğuk Savaş sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki güç mücadelesi sırasında, stratejik istihbarat unsurlarının aktif bir şekilde uygulandığı görülmüştür. İki süper güç arasındaki güç mücadelesi, Mayıs 1960'ta cereyan eden U2 casus uçağı kriziyle bir üst noktaya taşınmıştı. Sovyetler Birliği, 1957 yılında uzaya ilk füzeyi gönderdikten sonra, ABD ile arasındaki rekabette, istihbarat faaliyetlerinde artış meydana gelmiştir. Her iki ülke de birbirlerinin askeri sırlarını ortaya çıkarmak için gizli faaliyetler yürütmüşlerdir. U2 casus uçaklarının kontrolü CIA tarafından yapılıyordu. U2 casus uçakları, Sovyetler Birliği sınırları içerisinde görüntü alarak, istihbarat faaliyeti yürütmekteydiler. 1 Mayıs 1960'ta Adana'daki İncirlik üzerinden kalkış yapan U2 casus uçağı, arızalanmış ve Sovyetler Birliği'nin radarları tarafından tespit edilerek, düşürülmüştür. Sovyetler Birliği, yaşanan bu hadise sonrasında sert tepki göstermiştir (Gülmez ve Tahancı, 2014, s. 231-232). Bu krizle beraber görüntü istihbaratında devrim niteliğinde önemli gelişmelerin yaşandığı anlaşılmıştır. U2 casus uçağı krizi sonrasında iki süper güç de birbirlerinin nükleer kuvvetini takip etme fırsatı elde etmiştir. Böylece belirsizlik ve hata yapma riski azalmıştır. Nükleer silahların kontrol altına alınması ve diplomatik müzakerelerin yoğunlaşmasıyla yumuşama dönemine geçilmiştir (Adams, 2015, s.140). Soğuk savaş sırasında, iki süper güç arasındaki bu mücadele, sadece insan istihbaratına dayalı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Görüntü istihbaratındaki gelişmeler çerçevesinde, stratejik istihbaratın kapsamı ve ölçeği daha net bir şekilde görülmektedir.

Stratejik istihbarat, uzun vadeli bir perspektif sağlasa dahi pratik düzeyde de bu istihbarat türünden istifade etmek mümkündür. Pratik düzeyde bir konu hakkında ne yapılacağı sorusuna cevap veremeyen stratejik istihbarat bilgisi, yetersiz ve eksiktir. Ancak stratejik istihbaratın tereddütle ve ihtiyatla yaklaşıldığı bir konuda, üst düzey yöneticiler karar almak zorunda oldukları için taktik ve operasyonel istihbaratın ortaya koymuş olduğu veriler üzerinden hareket edebilirler. Her ne kadar stratejik istihbarat, tanımlama ve planlama açısından operasyonel ve taktik istihbarattan farklılık gösterse de bu istihbarat türleri arasında bir rekabet olduğu şeklinde bir algıya kapılmamak gerekir. Stratejik istihbarat ve diğer istihbarat türleri arasında bir rekabetten ziyade, tamamlayıcı bir yön bulunmaktadır. Stratejik istihbarat, devlet yönetiminin her alanında ve gelecek planlamalarının belirlenmesinde kilit bir role sahiptir. Devletlerin karşılaştığı tehditlere karşı politika ve stratejilerin şekillenmesinde stratejik istihbarata oldukça ihtiyaç vardır (McDowell, 2009). Stratejik istihbarat, taktik istihbarat ve operasyonel istihbaratın üzerinde şemsiye görevi görmektedir. Stratejik istihbaratın oluşturulabilmesi için taktik ve operasyonel istihbaratın elde ettiği verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple bu istihbarat türleri bir arada değerlendirilmelidir. Stratejik istihbarat, sadece tehdit veya tehlike anında ortaya çıkmamaktadır.

Bir istihbarat teşkilatı, hedef ülkeye yönelik espionaj faaliyeti yürüteceği sırada, stratejik istihbaratın ortaya koymuş olduğu uzun vadeli planlamalara ihtiyaç duymaktadır.

Son yıllarda teknolojik gelişmelerin artmasıyla beraber, özellikle yapay zekâ alanında yaşanan dönüşümler, istihbarat toplama ve toplanan istihbaratın analiz edilmesi sürecini yoğun bir şekilde etkilemektedir. Büyük verilere erişim kolaylaştığı için, istihbarat teşkilatları uhdesinde büyük ölçekli ham bilgiler mevcuttur. Neredeyse tamamı operasyonel ve taktik istihbarat ekseninde oluşan bu bilgiler, liderlerin ve üst düzey komutanların kullanımına sunulmaktadır. Taktik istihbaratın sağladığı bilgiler çerçevesinde, liderler ve komutanlar yorum ve analiz kısmını görmezden gelerek, doğrudan deneyimler üzerinden karar alma sürecini işletebilmektedirler. Bu durum, stratejik istihbaratın doğasına aykırıdır. Taktik istihbaratın somut ve olgusal olaylara olan ilgisi, stratejik istihbaratın ise kısmen soyut ve bazen ölçülmesi mümkün olmayan konularla ilgilenmesi, liderlerin görüşlerini etkilemektedir. Ancak taktik istihbarata dayanan askeri eylemlerin icra edilebilmesi için yüksek kalitede stratejik istihbarat bilgisinin varlığı zorunludur (Shapira, 2020, s.10).

Stratejik istihbarat, hedef ülke üzerinde yürütülecek operasyonel faaliyetler için elzemdir. Stratejik istihbaratın belirlemiş olduğu planlamalar göz ardı edilerek yürütülen faaliyetlerin neticeleri olumsuz olabilmektedir. Bu sebepten ötürü, hedef ülke hakkında istihbarî faaliyet yürütmeyi amaçlayan bir devlet, o ülke ile ilgili her türlü bilgi ve değerlendirmeye sahip olursa, temin edilen verim o derece yüksek olur. İstihbarî faaliyeti yürüten ülkenin sınırları içerisinde doğru olarak kabul edilen bir durum, hedef ülkede aynı şekilde uygulanmaya çalışılırsa, beklenmeyen durumlarla karşılaşılabilir. Hedef ülkede yerel vatandaşlardan temin edilecek eleman ağı sayesinde, anlık ve doğru bilgi akışı sağlanmış olur. Ancak stratejik istihbarat, sadece insan istihbaratına dayalı olarak icra edilmemektedir. Teknolojik gelişmelerin istihbarat elde etmedeki rolü göz ardı edilmemelidir.

Suudi Arabistan ve İran, Batı Balkanlar'da stratejik istihbaratın önemli unsurlarından olan diplomatik hususlara ve kültürel faaliyetlere odaklanmaktadır. Her iki ülke de ekonomik istihbarat gibi önemli bir güç faktörünü göz önünde tutarak, Balkan ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Stratejik istihbarat kapsamında uzun vadeli planlamalar yapıldığı takdirde, istihbarî başarı elde edilecektir. Din veya ideoloji, Suudi Arabistan ve İran devletlerinin Batı Balkan ülkelerinde tatbik ettiği önemli istihbarat enstrümanlarındandır.

4. Stratejik İstihbarat Kapsamında Suudi Arabistan'ın Batı Balkanlar'daki Faaliyetleri

Suudi Arabistan'ın dış politika dinamiklerinde tarih, coğrafya, ekonomi ve dini faktörler ön plana çıkmaktadır. Her ülke dış politikadaki önceliklerini belirlerken, güçlü olduğu alanlara yoğunlaşır. Suudi Arabistan, diğer ülkelerle ilişki geliştirirken öncelikle din olgusunu (Müslüman ülkelerle ilişki geliştirirken) ve sahip olduğu petrol rezervleri sayesinde ekonomik argümanları öne sürmektedir. Suudi Arabistan, sadece Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinde kendi ideolojisini ön plana çıkarmamakta, diğer Arap ve Müslüman ülkelerle olan ilişkilerinde de aynı yöntemi izlemektedir. Suudi Arabistan'ın dış politikasında, Müslüman ülke vatandaşlarına yardımda bulunmak önemli bir yumuşak güç enstrümanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkan ülkeleriyle ilişkisinde, özellikle halkın gönülünü kazanmaya

yönelik faaliyetlerde bulunmaya özen göstermektedir (Peneva, 2019, s.39-40). Suudi Arabistan'ın bulunduğu coğrafyada modern tarım teknikleri ve çeşitli sulama yöntemleri kullanılmasına rağmen ekilebilir tarım arazisi, sadece %2'dir. Bundan dolayı, gıda sektöründe Suudi Arabistan daima dışa bağımlıdır. Suudi Arabistan bu durumun farkında olarak çeşitli önlemler almaya çalışmaktadır. Bu sebepten ötürü "gıda güvenliği" konusunu dikkatli bir şekilde ele almaktadır. Yurtdışındaki tarımsal projelere büyük bütçeler ayırmaktadır. Suudi Arabistan, iklimi tarımsal üretime uygun olan ülkelerle ilişki geliştirmektedir. Riyad yönetimi hem kendisi hem de ilgili ülkeler nezdinde yapılacak tarımsal üretim için, yeterli teknoloji ve sermayeye sahip olduğunu belirtmektedir (Lippman, 2010, s.90). Suudi Arabistan, 2009 yılında Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ile iş birliği içerisinde Bosna Hersek'i kapsayacak şekilde, bölgede gıda güvenliği programı başlatmıştır (Mandacı ve Karacalarlı, 2017, s.504). Yumuşak güç, stratejik istihbaratın önemli enstrümanlarından birini oluşturmaktadır. Gıda güvenliği, son dönemlerde önemini artırmaktadır. Devletler, yaşanabilecek bir kıtlık karşısında önlemler almakta ve farklı alternatifler geliştirmektedirler. Stratejik istihbaratın önemi, sadece güç odaklı gelişmelerde veya sadece iki ülke arasındaki çatışma durumunda ortaya çıkmaz. Güvenliğin her sektöründe stratejik istihbaratın ortaya koyduğu planlamalar çerçevesinde hareket edilmektedir. Suudi Arabistan, Balkan ülkeleri ile geliştirdiği ilişkilerde tarım sektörüne dair ortak çalışmalar yaparak, kendisininin gıda güvenliğini tesis etmeye çalışmaktadır.

Suudi Arabistan kökenli İslami aktörlerin varlığı, uzun süredir Riyad yönetiminin yumuşak güç unsurlarının bir aracı olarak görülmektedir. Suudi Arabistan, petrolden elde ettiği gelirler sayesinde ve bulunduğu coğrafyanın İslam'ın doğduğu topraklar olması hasebiyle istisnai konumunu sürdürmektedir. Bu iki faktörden dolayı, Suudi Arabistan ideolojik propaganda yapmak için diğer Müslüman ülkelerde kendisine uygun bir zemin bulmaktadır. Suudi Arabistan, stratejik istihbaratın önemli unsurlarından biri olan diplomatik faaliyetlere önem vermektedir. Diplomatik faaliyetlerin bir kısmını, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası teşkilatlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bunların arasında en dikkat çekici olan, 1962 yılında kurulan Dünya İslam Birliği'dir. Eğitim faaliyetleri de Suudi Arabistan'ın Vahhabi/Selefi düşünce sistemini yayması için kullandığı önemli enstrümanlardan bir tanesidir. Mekke'deki Umm Al-Qura Üniversitesi, Riyad'daki İmam Muhammed bin Suud İslam Üniversitesi ve Medine'deki İslam Üniversitesi gibi önemli eğitim kurumlarında, Suudi Arabistan devleti tarafından burs imkânı sağlanan birçok yabancı öğrenci eğitim görmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve varlıklı insanların vermiş olduğu özel fonlar sayesinde de eğitim gören birçok yabancı öğrenci mevcuttur. Bu öğrencilerin önemli bir kısmı, İslam'ın selefi yorumunu benimseyerek ülkelere dönmektedirler. Her yıl hac ibadetini yerine getirmek için Suudi Arabistan'a gelen hacılar, yumuşak gücün önemli unsurlarından birini teşkil etmektedirler. Suudi Arabistan hükümeti ve dini kurumları, hacıların geliş-gidiş ve konaklamaları için maddi olarak harcamalardan kaçınmamaktadır. Hacılara dağıtılan hediyeler de Suudi Arabistan'ın hacılar nezdinde sempati toplamak için tatbik etmiş olduğu yöntemlerden biridir (Bonney, 2013). Balkan ülkelerinden gelen hacılar da aynı şekilde, Suudi Arabistan tarafından ilgiyle karşılanmaktadır. Böylece, Suudi Arabistan kendi ideolojik yaklaşımını Balkanlardan gelen hacılara empoze edebilecek bir fırsat yaratır. Stratejik istihbaratın bir yönü de örnekte görüldüğü gibi, yumuşak güç unsurlarının etkili bir şekilde kullanılmasıyla ilgilidir.

Son zamanlarda Suudi Arabistanlı turistler, Bosna Hersek'i yoğun bir şekilde ziyaret etmektedirler. Bosna Hersek vatandaşları, ticari amaçlarla Arapça öğrenmeye başlamışlardır. Bu kapsamda, Suudi Arabistan tarafından desteklenen ve 2000 yılında Bosna Hersek'te açılan King Fahd Cultural Centre tarafından Arapça kursları düzenlenmektedir (Peneva, 2019, s. 46). Suudi Arabistan Uluslararası İslami Yardım Kuruluşu (İİRO), 1992 yılında Arnavutluk'taki Müslümanlar arasındaki dayanışmayı artırmak için faaliyetler yürütmüştür. Bu kapsamda, Arnavutluk'ta camiler inşa etmenin yanı sıra yetimhane ve sağlık ocağı gibi kurumların açılmasını sağlamıştır. Suudi Ortak Yatırım Komitesi (SJRC) ise Bosna Savaşı'nda yıkılan evlerin tekrardan inşa edilmesi, camilerin tamir edilmesi, tıbbi ve gıda yardımı hususlarında Balkanlarda etkilidir. Bu komite, Suudi Arabistanlı imam ve vaizlerin kitaplarını Arapçadan, Boşnakçaya ve Arnavutçaya tercüme ederek, halka ücretsiz bir şekilde dağıtmıştır. Ağırıklı olarak Selefî imamların kitaplarının basılmasının yanı sıra İslam dünyasında daha mutedil kimselerin de kitapları basılmaktadır (Domazeti, 2017, s. 34-36).

Suudi Arabistan'ın Balkan ülkelerinde etkili olmasına sebep olan esas olay, 1992-1995 yılları arasında cereyan eden Bosna Savaşı'dır. Suudi Arabistan bu savaşta, Bosna'daki Müslümanlara milyonlarca dolar silah ve insani yardım desteği sağlamıştır. Suudi Arabistan'dan Bosna Hersek'e savaşmaya giden kişilerin çoğunun, 1979-1989 yılları arasında Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı silahlı mücadele içerisine girmelerinden dolayı, savaş tecrübeleri mevcuttu. Arap ülkelerinden Bosna Savaşı'na gelenlerin çoğu; işkence veya idam edilecekleri gerekçesiyle, kendi ülkelerine dönemediler. Bundan dolayı, bazıları Bosna Hersek'te kalıp, burada yaşamayı tercih etmişlerdir (Tokgöz, 2015, s. 156-157). Bosna Savaşı'ndan sonra Suudi Arabistan, 2000 yılında Saraybosna'da Balkanlar'ın en büyük camisi olan Kral Fahd Camisi'ni inşa etmiştir. Suudi Arabistan, Bosna Hersek'te ticari yatırımlarına devam etmektedir. Ayrıca Körfez ülkelerinden, Bosna Hersek'e giden turist sayısı her sene artış göstermektedir. 2010 yılında 1000 civarında turist Bosna Hersek'i tercih ederken, 2017 yılında bu rakam, 60.000'e yükselmiştir (Hussain, 2017). Suudi Arabistan Kalkınma Fonu, 2016 yılında Saraybosna Üniversitesi Kütüphanesi'nin inşası için bütçe ayırdığını açıklamıştır. Bosna Savaşı'ndan sonra evsiz kalan insanlar için Suudi Arabistan tarafından Bosna Hersek'te konut projeleri yapılmıştır. Suudi Arabistan merkezli Al Shiddi Group'un Bosna Hersek'te yüksek bütçeli ticari yatırımları bulunmaktadır. Suudi Arabistan, ticari ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra Selefî ideolojinin Balkanlar'da kalıcı hale gelmesi için yoğun çaba harcamaktadır. Balkan ülkelerinde Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Suudi Arabistan tarafından camilerde ücretsiz Arapça kursları verilmektedir (Peneva, 2019, s.41-43). Suudi Arabistan, Bosna Hersek ve Sırbistan arasında ticaret ilişkilerinin artırılması amacıyla ortak üçlü bir komite kurulmuştur. Bu komite kapsamında, Suudi Arabistan yüksek bütçeli yatırım projelerini açıklamıştır. Sırbistan'da 100 milyon Euro değerinde bir bina inşa edilmesi, 2017 yılında kararlaştırılmıştır. Saraybosna şehir merkezine de aynı şekilde yüksek bütçeli yapıların inşa edilmesine ağırlık verilmiştir (Lilyanova, 2017).

Bosna Hersek Savaşı sırasında Müslüman gruplara Suudi Arabistan tarafından vakıflar aracılığıyla maddi destek sağlanmıştır. Sadece Suudi Arabistan değil, o dönem Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi diğer Körfez ülkeleri de Bosna'da savaşan Müslüman gruplara milyarlarca

dolar maddi destek sunmuştur. Yardımlar, Bosna Hersek'e doğrudan yapıldığı gibi Almanya, Avusturya ve Hırvatistan gibi ülkeler üzerinden de ulaştırılmıştır. Bundan dolayı Viyana ve Zagreb, o dönemde Sırlara karşı mücadele eden Müslüman grupların para, silah, lojistik destek gibi konularda stratejik operasyon merkezleri haline gelmişti (Deliso, 2007, s.7).

Bosna Hersek Savaşı, Suudi Arabistan destekli selefi gruplar için Batı Balkanlar'da bir dönüm noktası olmuştur. Bosna Hersek'teki Gornje, Maoče ve Ošve yerleşim yerlerinin yanı sıra Makedonya'da Gazibaba, Kosova'da Kačanik, Arnavutluk'taki Pogradec ve Sırbistan'daki Sijenica gibi bölgelerde selefi grupların etkin olduğu bilinmektedir. Selefi gruplar, bu bölgelerde kendi ideolojilerine göre bir yaşam şekli geliştirmişlerdir. DEAŞ terör örgütüne, Batı Balkan ülkelerinden en yoğun katılım da bu yerleşim yerlerinden olmuştur (Azinović, 2017). Selefi grupların ideolojilerine bağlı olarak yaşama isteği, mimari eserlerin de dönüşmesine yol açmıştır. Balkanlar'da camilerin mimarisi, Selefi grupların sayılarının bu bölgelerde artış göstermesiyle beraber değişmeye başlamıştır. Selefi ideoloji kendisini sadece mimaride göstermemektedir. Sırp Prensi Lazar'ın mezarı ile 1. Murat'ın Gazimestan'daki mezarı, selefi grupların saldırısına uğramıştır (Arman, 2020, s.43-45).

Suudi Arabistan destekli selefi grupların faaliyetlerine bakıldığında, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç unsurlarını kullanarak, stratejik istihbaratın ortaya koymuş olduğu parametreleri uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Bosna Hersek savaşından sonra, bölgedeki dini kompozisyon yapısının bozulmaya başladığı müşahade edilmektedir. Balkan Müslümanları arasında güven ortamı tesis etmeye çalışan Suudi Arabistan'ın, uzun vadede bölgede etki alanını genişletmeyi arzuladığı ortaya çıkmaktadır. Suudi Arabistan, ideolojik olarak Balkan Müslümanları üzerinde ağırlığını tesis etmeye çalışmaktadır. Medrese ve camiler inşa edilerek, bu bölgede halkın sempatisinin kazanılması hedeflenmektedir. Hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında, Suudi Bosna-Hersek Yardım Yüksek Komisyonu, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, insani yardımın yanı sıra Selefi görüşleri yayma amacı taşıyan kitaplar basmıştır. Suudi Arabistan, bölgede kendine yakın gördüğü selefi grupları desteklemektedir (Azinović, 2017, s. 45).

Suudi Arabistan devletine bağlı olarak Balkanlar'da yaklaşık 245 vakfın faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir. Bu vakıflar, genel olarak mültecilerin ve yetimlerin bakımına, medrese, cami, hastane ve okulların onarımına veya yeniden inşasına odaklanmaktadır. Eğitim ve kültürel faaliyetler kapsamında, maddi durumu yetersiz olan Müslümanların Balkanlar'dan Mekke'ye hac farızasının yerine getirilmesi için götürüldüğü bilinmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra Balkanlar'daki bu vakıflar mercek altına alınmış olup, bir kısmı teröre destek verdiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Suudi Arabistan, Balkanlar'da radikalleşmeye sebep olduğu yönündeki iddiaları reddetmektedir (Lilyanova, 2017).

5. Stratejik İstihbarat Kapsamında İran'ın Batı Balkanlar'daki Faaliyetleri

Balkanlar'daki Müslüman Boşnak topluluğu, 1960'lı yıllardan itibaren kimlik arayışı mücadelesi içerisine girmiştir. İran'da yaşanan 1979 devrimi, Balkanlar'daki İslami kimlik uyanışını etkileyen faktörlerden biridir (Domazeti, 2017, s.17). Bu tarihten sonra İran, Balkanlar'da etkisini arttırmaya başlamıştır. Bosna Savaşı sırasında Şii mezhebine mensup İran'ın, Sünni kökenli olan

Bosna'daki Müslümanları desteklemesi, İran'ın bu coğrafyada nüfuzunu artırmak istediğinin bir göstergesidir. Bosna Savaşı'nda İran, Bosna Hersek'e yoğun olarak silah desteği vermiş olan uluslararası bir aktördür. İran, Bosna Hersek'e sadece silah yardımıyla bulunmamıştır. İran Devrim Muhafızları Ordusu tarafından, Bosna Hersek Ordusu askeri eğitime tabi tutulmuştur (Progonati, 2017, s.203). Ayetullah Ahmed Jannati, Boşnaklara yardım edilmesini koordine etmekteydi. İran Kızılay'ında görev yapan personelden bazıları aslında, İran Devrim Muhafızları Ordusu mensubu olarak, sahada aktif bir şekilde istihbarat faaliyeti yürütmekteydiler. Bu kişiler, Bosnalı savaşçıların askeri eğitiminde önemli roller üstlendiler. Hırvat yetkililer, 10 Eylül 1992 tarihinde, İrandan Zagreb'e uçuş yapan bir Boeing 747'yi durdurmuşlardır. Hırvat yetkililerin yapmış oldukları aramada, uçakta 4.000 silah ve 1 milyondan fazla mermi bulunmuş ve 20 kadar İranlı görevli uçağın arka kısmında yakalanmıştır (Cafiero, 2022).

Uygulanan silah ambargosuna rağmen İran, Bosna Hersek'e silah, istihbarat ve lojistik desteği sağlamıştır. İran, bu dönemde Bosna Hersek'te istihbarat ağını genişletmiştir. Savaşın sona ermesinden sonra da Saraybosna, Mostar, Zenica, Bihac ve Visoko gibi bölgelerde İran, "hayır kurumları" vasıtasıyla nüfuzunu artırmayı sürdürmüştür. Bosna Savaşı sırasında CIA mensubu olarak Saraybosna'da görev yapan Robert Baer, İran'ın Bosnalı Müslümanlar üzerinde yoğun etkisi olduğunu iddia etmiştir. Savaş sonrasında da Bosna'da İranlılara yönelik pozitif bir havanın olduğunu belirtmiştir. ABD'nin, 14 Aralık 1995 tarihinde imzalanan Dayton Anlaşması sonrasındaki en önemli hedeflerinden biri de İran'ın Bosna Hersek'teki etkisini kırmaktır. Ortaya çıkan CIA raporlarına göre, 1997 yılında Bosna'da çeşitli kurum ve kuruluşlarda 200 kadar İran ajanının çalıştığı tahmin edilmekteydi. İran, bölgede hala önemli bir aktör olarak etkisini devam ettirmektedir. Avrupadaki en büyük İran Büyükelçiliği Saraybosna'da bulunmaktadır. Saraybosna'da bulunan İran Kültür Merkezi aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etmektedir. Savaşın bitmesinden bu yana İran, Bosna Hersek'te seçkin çevrelerle akademik ve kültürel bağları geliştirebilmek için önemli bütçeler ayırmaktadır. Saraybosna dışında kurulan Bosna-İran Koleji, mezun olan öğrencileriyle İran'a turistik geziler düzenlemektedir (Bardos, 2013, s.63). İran Kültür Merkezi, İran ve Şiiilik konularında çalışmalarını yürütmektedir. Bu merkez, Beharistan adlı bir dergi yayımlamaktadır. Saraybosna'daki İran Büyükelçiliği, bu merkez aracılığıyla Bosnalı akademisyenler ve araştırmacılar ile yakın temasta bulunmaktadır. Saraybosna'da 2003 yılında kurulan Molla Sadra Kurumu da yine İran'ın yumuşak güç stratejisinin bir uzantısı olan, etkili kültür merkezlerinden biridir. Bu kurumun başındaki isim Şii din adamı Akbar Eydi'dir. Kurum, Boşnak toplumu ile tanışma ve diyalog geliştirme gibi hedefleri haizdir. Bu kurumun yayımladığı yayınların içeriğine bakılacak olunursa, ağırlıklı olarak Şia mezhebinin öğretilerinin yer aldığı görülecektir. Saraybosna'da İran devletine bağlı olarak çalışmalarını yürüten bir diğer önemli kurum ise İbn-i Sina Enstitüsü'dür (Berkolli, 2021a). Dünya İslam İlimleri Merkezi ve Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi gibi eğitim kurumları aracılığıyla İran, Balkanlarda dini ve siyasi propaganda yapabileme fırsatına sahiptir (Berkolli, 2021d).

İbn-i Sina Enstitüsü, Saraybosna'da 1996 yılında kurulan köklü bir kurumdur. Enstitü; kültür, bilim ve eğitim alanlarında faaliyet göstermektedir. Enstitü'nün faaliyetleri sadece Bosna Hersek ile sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca Hırvatistan ve Sırbistan'da faaliyetlerini sürdürmektedir.

Enstitü'nün en çarpıcı özelliği, Bosna'nın en meşhur ilim adamları ve düşünürleri ile iş birliği geliştirmesidir (Berkolli, 2021b).

İran tarafından 2007 yılında Arnavutluk'ta Rumi Vakfı kurulmuştur. Bu vakfın temel amaçlarından biri, İslam'ı felsefi bir şekilde yorumlayan eserleri yayınlamaktır. Vakıf, ilk zamanlarda kuruluş amacına uygun olarak felsefi eserleri tercüme etmekteydi. Ancak vakıf bünyesinde daha sonraları, Ayetullah Misbah Yazdi gibi radikal İranlı dini liderlerin kitapları basılmıştır. İran'ın Balkanlarda kültürel yatırımlarının en büyüğü ise Bektaşiliği, Şiiğin bir parçası olarak tanıtmasıdır. İran, Arnavutluk'taki Bektaşilerin liderleri ile diyalog kanallarını geliştirmiştir. Ancak Arnavutça yazılan eski Bektaşî metinlerinde veya Bektaşî mezhebinin klasik sayılabilecek eserlerinde Bektaşîliğin, Şiiğin bir parçası olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır (Berkolli, 2021c). İran, Balkanlar'daki Sufi geleneğe, Şii bakış açısı çerçevesinde yaklaşmaktadır. İran, Balkanlardaki tekke ve tarikatlar ile ilişki geliştirerek, buralarda var olan ritüel ve kaideleri Şii perspektifi üzerinden yorumlamaktadır (Berkolli, 2021d). Kosova'da, İran ve Suudi Arabistan'ın tekke-medrese üzerinden çekişmesi mevcuttur. Suudi Arabistan, medreseler üzerinden etkinliğini sürdürmeye çalışmaktadır. İran'ın bölgeye özel ilgisinden dolayı, tekkelere nüfuz edebilme gücü oldukça fazladır (Dursun, 2021, s. 139).

Bosna Savaşı sonrasında İran, bölgedeki istihbarat görevlileri ve ajanları aracılığıyla, Bosna Hersek'te faaliyetlerine devam etmiştir. Sahadaki bu unsurların esas görevi, bilgi toplamak ve Batılı devletlerin Bosna'daki faaliyetlerini engellemektir. İran ajanlarının, Bosna Hersek İstihbarat Servisi içerisindeki bir grupta yakın ilişki içerisinde olduğu iddia edilmiştir. O dönem için Batılı devletlerin en büyük endişesi, sahada İran adına faaliyet gösteren ajanlar aracılığıyla Batılı devletlere yönelik saldırı faaliyetlerinde bulunulması ihtimali idi (O'Connor, 1997). İran, bölgedeki her yere yayılmaya çalışarak ve insanların dikkatini çekerek, halk nezdinde sempati kazanmaya çalışmıştır. İran, bölgede samimi ilişkiler kurarak, etkinliğini artırmaya gayret göstermiştir. Ayrıca yüzlerce Boşnak, İranlı yetkililer tarafından askeri eğitime tabi tutulmaktaydı (Tokgöz, 2015, s. 142).

Balkan coğrafyasında etki alanları geniş olan Rusya ve Çin gibi önemli aktörlerin yanı sıra İran da etkili ama daha az görünür bir aktör olarak faaliyetlerine devam etmektedir. İran bölgede, kültürel konularda faaliyet yürütmesine rağmen, esas olarak kitlesel manipülasyon konusunda güçlüdür. İran'ın Balkan coğrafyasına önem vermesinin sebepleri arasında, bu bölgenin küresel istihbarat teşkilatları için ikincil öneme sahip olması, güvenliğin bu coğrafyada esnek olması ve kurumların köklü olmaması gibi sebepler sayılabilir. İran, Orta ve Batı Avrupa'da faaliyet yürütebilmek için Balkanlar'ı bir geçiş noktası olarak görmektedir. İran'ın Avrupa'da yaşanan saldırılara müdahil olduğu bilinmektedir. Fransa'da 2018 yılında muhalif İranlılara yönelik bombalı bir saldırı gerçekleşmiştir. İranlı diplomat Asadullah Asadi, saldırının planlayıcısı olduğu gerekçesiyle 20 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Fransa, Asadi'nin İran istihbaratı adına görev yapmakta olduğunu iddia etmiştir (Çam, 2021). Tahran yönetimi, Balkanlar'da sessiz ama etkili faaliyetler içerisinde bulunmaktadır. Bosna Savaşı'ndan sonra İran, siyasi yerel aktörlerle iş birliğine devam etmeye çalışmıştır. Bosna Müslümanlarının Sünni mezhebine bağlı olması, İran için bir problem

teşkil etmemektedir. İran için Balkanlar, stratejik bir konumdadır. Bundan dolayı mezhepsel farklılıklar göz ardı edilmektedir (Avramov ve Trad, 2018). İran, Balkan coğrafyasında etkili olabilmenin ön koşulu olarak, siyasi veya diplomatik araçların etkin bir şekilde kullanılması gerektiğine inanmaktadır. Politik çıkarların daha baskın olmasından dolayı, sadece ideolojik enstrümanlar üzerinden bölgede etkili olma çabası anlayışından vazgeçilmiştir.

İran ayrıca NATO üyesi olan Arnavutluk, Hırvatistan ve Bulgaristan gibi Balkan ülkeleriyle de ilgilenmektedir. Arnavutluk, İran tarafından yönlendirilen ajanların kendi ülkesinde faaliyet yürütmesinden tehdit algılamaktadır. Arnavutluk'ta bulunan İran yanlısı aktörler, Tahran yönetiminin bölgedeki ekonomik faaliyetlerini destekleyecek niteliktedir (Progonati, 2017, s.204). Ancak, Arnavutluk'ta İran'ın terör örgütü olarak nitelendirdiği bir yapılanma mevcuttur. İranlı yetkililer, "Halkın Münafıkları" diye adlandırdıkları rejim karşıtı "Halkın Mücahitleri Örgütü" mensuplarının Arnavutluk'ta yargılanması gerektiğini savunmaktadırlar. Arnavutluk'un, örgütün 2800 üyesini ülke sınırları içerisinde barındırma kararı, Tahran ile Tiran arasındaki diplomatik ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir (Independent Türkçe, 23 Haziran, 2023). İran'ın, Temmuz 2022 tarihinde Arnavutluk'un dijital altyapısına yönelik siber saldırı sonrasında Arnavutluk, Eylül 2022 tarihinde, İran ile diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etmiştir (Cuka, 2022). Halkın Mücahitleri Örgütü grubu ilk defa 2013 yılında, ABD'nin yönlendirmesiyle Arnavutluk'a yerleşmiştir. Örgütün mensupları, Dıraç'taki "Ashraf 3" isimli kampta hayatlarını devam ettirmektedirler. Arnavutluk'taki güvenlik güçleri, 20 Haziran 2023'te bu kampa baskın düzenlemişlerdir. Çıkan çatışmalar sonucu bir örgüt mensubu hayatını kaybetmiştir (Balkannews, 20 Haziran, 2023). Bu noktada, yaşanan son gelişmelerden İran'ın memnun olduğu söylenebilir.

İran'ın Balkanlarda, Bektaşilik ve benzer yaklaşımlar üzerinden hareket etmesi, stratejik istihbaratın yöntemlerini doğru bir şekilde kullandığını göstermektedir. Uzun vadeli olarak İran, bu bölgede politik açıdan, diğer güçlerin (Suudi Arabistan ve Türkiye) karşısında daha güçlü olmak istemektedir. İran'ın Doğu Avrupa ülkelerinde istihbarî faaliyet yürütme arzusu, Balkanlar'ı istihbarat savaşlarının yaşandığı bir ortama çevirmektedir. İran, sadece yumuşak güç unsurlarını kullanarak, Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da istihbarî faaliyet yürütmemektedir. Avrupa'da muhaliflere düzenlenen saldırıların artması, İran'ın Balkanlar'da etkili politika izlemesinin bir sonucudur. İran, Balkanlar'da ne kadar güçlü olursa, Avrupa'ya o derece nüfuz etmektedir. Bosna Savaşı sonrasında İran'ın Bosna Hersek'i terk etmemesi ve istihbarat gücü olarak ağırlığını koyması, İran'ın uzun vadeli planlamaları benimsediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. İran, taktik ve operasyonel istihbaratın unsurlarını kullanarak, stratejik istihbaratını güçlendirmiştir. İran, stratejik istihbaratın unsurlarını iyi değerlendirmiş ve sahada ulusal çıkarına uygun olabilecek her türlü enstrümanı kullanmayı ihmal etmemiştir.

6. Sonuç

Balkanlar hem Suudi Arabistan hem de İran için önemli kazanımların elde edilebileceği bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki ülke de Balkanlar'da aktif olabilmek için stratejik istihbaratın

önemli enstrümanlarından biri olan yumuşak güç faktörünü kullanmaya özen göstermektedir. Bosna Savaşı'ndan sonra her iki ülkenin başta Bosna Hersek olmak üzere diğer Balkan devletleri üzerinde etkili olma yarışı başlamıştır. Bu güç mücadelesi sırasında, Suudi Arabistan, diplomatik ve kültürel faaliyetlere daha çok ağırlık vermiştir. İran'ın, Balkanlarda etkili olma isteğinin altında, Avrupadaki muhaliflere yönelik baskı ve saldırılarını artırma amacı yatmaktadır.

Bosna Hersek Savaşı sırasında Suudi Arabistan, İran kadar agresif bir istihbarat yöntemi benimsememiştir. İran, Bosna Hersek'in kurumlarına nüfuz etmeye çalışarak, savaş sonrasındaki kazanımlarını artırmayı hedeflemiştir. Savaş sonrasından günümüze kadar olan süreçte, İran'ın ve Suudi Arabistan'ın daha çok diplomatik ve kültürel faaliyetler üzerinden bir stratejik istihbarat anlayışı geliştirdikleri görülmektedir. Suudi Arabistan'ın Balkanlar'da kurmuş olduğu vakıfların sayısının fazlalığı da bu bölgeye ne kadar önem verdiğinin göstergesidir. Her iki ülke de benimsemiş oldukları ideoloji ekseninde hareket etmektedir.

Önümüzdeki dönemlerde, Suudi Arabistan'ın ekonomik yatırımlarının Balkanlar'da daha çok artacağı söylenebilir. İran ise, Balkanlar'daki sessiz dış politikasına bir süre daha devam edecektir. Yaklaşık 30 yıldır bölgede güven tesis etmeye çalışan ve bu doğrultuda faaliyetlerini yürüten İran Devleti'nin, uzun vadeli planlamalar yapması hasebiyle stratejik istihbaratın enstrümanlarını tatbik etme noktasında başarılı olduğu söylenebilir. Suudi Arabistan'ın ise eğitim, ticaret ve kültür politikaları noktasında başarılı olduğu görülmektedir.

İran, kültür merkezleri aracılığıyla, Şii mezhebinin öğretilerini Balkan Müslümanları nezdinde yaymaya gayret etmektedir. Ancak Balkan Müslümanları arasında Şiiğin çok güçlü olmadığı görülmektedir. İran'ın, stratejik istihbaratın sadece askeri veya politik unsurlarını kullanarak hareket etmediği söylenebilir. İran'ın diplomasi ve kültürel konularda da etkin olmaya çalışarak, uzun vadede Balkanlarda politika yürütmeye çalıştığı dikkat çekmektedir. Balkanların birçok farklı bölgesinde, Suudi Arabistan veya İran etkisinde kalan Müslümanların, düşünce sistemlerinde, tarihe bakışlarında veya kılık-kıyafetleri gibi birçok konuda farklılıklar meydana gelmiştir.

Kaynakça

- Adams, J. (2015). *Strategic Intelligence in the Cold War and Beyond*. Routledge.
- Arman, M. N. (2020). Batı Balkanlar'da Yabancı Terörist Savaşçılar ve Dini Aşırılık Yanlısı Gruplar Sorunu. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(2), 34-53.
- Avramov, K., Trad, R. (2018, October 12). Under the Radar: Iran's 'Stealth' Presence on the Balkans. *The Globe Post*: <https://theglobepost.com/2018/12/10/iran-stealth-presence-balkans/> adresinden erişildi.
- Azinović, V. (2017). Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans. *The Atlantic Initiative*, https://atlanticinitiative.org/wpcontent/uploads/2017/05/images_BetweenSalvationAndTerror_BetweenSalvationAndTerror.pdf adresinden erişildi.
- Balkannews. (2023, Haziran 20). Arnavutluk'ta Halkın Mücahitleri Örgütü'nün kampına baskın. <https://www.balkannews.com.tr/arnavutluk/arnavutluk-ta-halkin-mucahitleri-orgutu-nun-kampina-h7106.html> adresinden erişildi.

- Bardos, G. N. (2013). Iran In The Balkans: A History and a Forecast. *World Affairs*, 175(5), 59-66.
- Berkolli, L. (2021). Bosna Hersek: İran'ın Balkanlar'daki Kültürel Etkisinin Zirvesi. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/bosna-hersek-iranin-balkanlardaki-kulturel-etkisinin-zirvesi/> adresinden erişildi.
- Berkolli, L. (2021). İran'ın Bosna-Hersek'teki Kültürel Varlığı. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/iranin-bosna-hersekteki-kulturel-varligi/> adresinden erişildi.
- Berkolli, L. (2021). Iran's Cultural Activities in Albania (Western Balkan). İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/en/irans-cultural-activities-in-albania-western-balkan-453> adresinden erişildi.
- Berkolli, L. (2021). İran'ın Balkan Ülkelerinde Kültürel Hâkimiyetini Genişletme Stratejileri. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/iranin-balkan-ulkelerinde-kulturel-h%C3%A2kimiyetini-genisletme-stratejileri-556> adresinden erişildi.
- Beşe, E., & Seren, M. (2011). Stratejik İstihbarat Olgusunun Teorik Çerçevesi, Unsurları ve Terörle Mücadele Politikaları Açısından Rolü ve Önemi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 123-145.
- Bonnefoy, L. (2013). Saudi Arabia and The Export of Religious Ideologies. Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF).
- Cafiero, G. (2022, September 5). In the Rearview Mirror: The Case of Iranian Influence in Bosnia. <https://gulff.org/in-the-rearview-mirror-the-case-of-iranian-influence-in-bosnia/> adresinden erişildi.
- Cuka, F. (2022, September 7). Arnavutluk, İran ile diplomatik ilişkilerin kesilmesine karar verdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arnavutluk-iran-ile-diplomatik-iliskilerin-kesilmesine-karar-verdi/2678926> adresinden erişildi.
- Çam, Ö. T. (2021, Şubat 4). İranlı Diplomata Belçika'da 20 Yıl Hapis Cezası. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranli-diplomata-belcikada-20-yil-hapis-cezasi/2133745> adresinden erişildi.
- Çıtak, E. (2015). Çağımızın Gerekliliği Olarak Sinyal İstihbaratı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 2, 751-770. DOI: <http://dx.doi.org/10.17218/husbed.18576>.
- Deliso, C. (2007). *The Coming Balkan Caliphate : The Threat of Radical Islam to Europe and the West*. Praeger Security International.
- Dursun, H. (2021). *Nilden Tuna'ya Osmanlı*. Kapı Yayınları.
- Domazeti, R. (2017). Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları. Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF).
- Goldman, J. (2006). *Words of Intelligence: A Dictionary*. The Scarecrow Press.
- Gülmez, N., & Tahancı, B. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, 225-252.
- Hussain, T. (2017, February 3). Green Hills and minarets: Why Bosnia and Herzegovina is a draw for Gulf tourists. Arab News: <https://www.arabnews.com/node/1048361/travel> adresinden erişildi.
- Independent Türkçe. (2023, Haziran 23). Tahran Halkın Mücahitleri örgütü hakkında Arnavutluk'u uyardı. <https://www.indyrturk.com/node/642401/d%C3%BCnya/tahran-halk%C4%B1n-m%C3%BCcahitleri-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-hakk%C4%B1nda-arnavutluku-uyard%C4%B1> adresinden erişildi.
- Johnson, L. K. (2003). Preface to A Theory of Strategic Intelligence. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 16, 638-663. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/716100470>.
- Kavsıracı, O. (2020). İstihbarat Süreci ve İnsan Kaynaklı İstihbaratın Analizi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS)*, 16(27), 700-719. DOI: <https://doi.org/10.26466/opus.773203>.
- Kent, S. (1965). *Strategic Intelligence For American World Policy*. Archon Books.

- Lilyanova, V. (2017). Saudi Arabia in the Western Balkans. European Parliamentary Research Service, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/614582/EPRS_ATA\(2017\)614582_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/614582/EPRS_ATA(2017)614582_EN.pdf) adresinden erişildi.
- Lippman, T. W. (2010). Saudi Arabia's Quest for "Food Security". *Middle East Policy Council*, 17(1), 90-98. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2010.00428.x>.
- Mandacı, N., & Karacalarlı, E.R. (2017). Gulf Region and Western Balkans: A Current History of Interregional Relations. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 491-514. DOI: <https://doi.org/10.16953/deusosbil.288136>.
- McDowell, D. (2009). *Strategic Intelligence, A Handbook for Practitioners, Managers and Users*. The Scarecrow Press.
- Miller, S., Regan, M., & Walsh, P. F. (2022). *National Security Intelligence and Ethics*. Routledge.
- O'Connor, M. (1997, November 28). Spies for Iranians Are Said to Gain a Hold in Bosnia. The New York Times: <https://www.nytimes.com/1997/11/28/world/spies-for-iranians-are-said-to-gain-a-hold-in-bosnia.html> adresinden erişildi.
- Özdağ, Ü. (2002). Stratejik İstihbarat. *Avrasya Dosyası: İstihbarat Özel Sayısı*, 8(2), 109-149.
- Özdağ, Ü. (2014). *İstihbarat Teorisi*. Kripto Basın Yayın.
- Peneva, A. Y. (2019). Dış Politikada Bir Rekabet Alanı Olarak Balkanlar: Körfez Ülkelerinin Balkanlar Siyaseti. [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Sakarya Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <https://hdl.handle.net/20.500.12619/69324> adresinden erişildi.
- Progonati, E. (2017). The Balkan Region as a New Target for the Iranian-Israeli Political Rivalry. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 199-219.
- Russell, R. L. (2007). *Sharpening Strategic Intelligence*. Cambridge University Press.
- Shapira, I. (2020). The Main Challenges Facing Strategic Intelligence. *Strategic Assessment*, 23(1), 1-19.
- Tokgöz, B. (2015). *Cihadın Mahrem Hikâyesi*. Ark Kitapları.
- Treverton, G. F. (2004). *Reshaping National Intelligence For an Age of Information*. Cambridge University Press.

Activities of Saudi Arabia and Iran in the Western Balkans within the Scope of Strategic Intelligence

Yusuf DİNÇEL*

This study analyzes how Saudi Arabia and Iran act in the Western Balkans within the scope of strategic intelligence. In the intelligence literature, the concept of strategic intelligence has an extremely important place. Before implementing espionage activities against target countries, states make a planning based on the predictions of strategic intelligence. Strategic intelligence is not an issue that comes to the agenda only in times of war. Strategic intelligence is a phenomenon that is shaped according to the long-term political goals of states in peacetime. In the event of war and conflict, a state that cannot act within a certain plan suffers great destruction. Strategic intelligence is an indispensable element for decision makers. In order for decision makers to act effectively in an emergency, the methods of strategic intelligence must be determined beforehand. In emergencies, if the data of strategic intelligence cannot be used, destruction is inevitable for states. In the case of the target country, it is necessary to have critical information about that country before espionage activities are initiated. If espionage activities are carried out without going through the filter of strategic intelligence, the national security of the country will be jeopardized.

In order to create strategic intelligence, intelligence agencies must have adequate analysis units. The intelligence officers working in the analysis units should have a high intellectual level and have detailed knowledge of the target countries. If it is put into operation with raw intelligence information, it will face great difficulties. As a result of processing raw intelligence information, it is aimed for the decision maker to make more accurate decisions. Thus, the big picture is put in front of the decision maker. The importance of strategic intelligence shows itself here. This is what separates strategic intelligence from tactical and operational intelligence. Tactical and operational intelligence cannot provide long-term insights and provide limited information to the decision maker. If the decision maker acts with this limited information in mind, the success of the activity is at risk. Also, if the state is in a state of war or conflict, national security is under threat.

Saudi Arabia and Iran were actively involved in the region during the war in Bosnia and Herzegovina in the 1990s. Both states have made efforts in terms of weapons and humanitarian

* Polis Akademisi Başkanlığı, Ankara, Türkiye E-posta: yusuf.dincel@pa.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2615-6025

aid. During the Bosnia and Herzegovina war, Saudi Arabia tried to achieve its long-term strategic goals by applying a softer policy. Iran, on the other hand, helped Bosnia and Herzegovina with all its might during the war. Thus, it had an important influence in the Balkans. Saudi Arabia, on the other hand, has endeavored to be effective in the Balkans by emphasizing charitable organizations. In the war in Bosnia and Herzegovina, Iran attached importance to human intelligence and engaged in a remarkable activity by establishing an intelligence network in important positions in the country. Thus, in the post-war period, Iran had the opportunity to intervene more in the political situation of Bosnia and Herzegovina. Although European countries have more activities and control in the Western Balkans, two important Middle Eastern countries, Iran and Saudi Arabia, have tried to pursue an active foreign policy in the Western Balkans with both hard power and soft power elements.

Saudi Arabia and Iran are trying to develop dialogue with the Balkan states by giving importance to culture and education issues. Despite the low Shiite population in the Balkans, Iran is able to follow an effective policy thanks to the practices it has implemented in the light of strategic intelligence. Saudi Arabia has also tried to make the salafist thought dominant in the Balkans and to act more comfortably in this region in terms of foreign policy. The main purpose of Iran is to gain a strong position in the Balkans and to accelerate its activities in Europe. On the other hand, Saudi Arabia aims to establish hegemony over these countries by bringing the Balkan states closer to its ideology.

The war of Bosnia and Herzegovina is a breaking point for these two states in the Balkans. For this country, which was destroyed after the Bosnia and Herzegovina war, both states competed to help. The confrontation of these two states, which are in competition with each other in the Middle East region, in a different geography reveals the importance of strategic intelligence for both states. Both Iran and Saudi Arabia aim for economic cooperation with the Balkan states. Although Iran and Saudi Arabia used different tactics and methods in Bosnia and Herzegovina, they had common goals. Both states acted with the knowledge of the importance of intelligence and orientated towards long-term planning. Acting with ideological motives, Iran and Saudi Arabia have consciously determined their policies. It is possible to say that the struggle of these two states, not only in Bosnia and Herzegovina but also in the Balkans in general, continues even today through soft power elements. The Balkans will continue to be seen as an important region in the foreign policies of both states.